

Boekbesprekingen

POËZIE EN ANTROPOLOGIE

J.Iain Prattis (red.), *Reflections: The anthropological muse*. Washington D.C.: American Anthropological Association, 1985, ISBN 091316710X, 283 pags., met ill., bibliografie en bio-/bibliografische notities. Prijs: \$ 24 (AAA-leden: \$16)

Dit is een bundel gedichten geschreven door Amerikaanse antropologen. Het boek draagt voor een breder publiek uit wat, althans in de Verenigde Staten, al jarenlang in een meer informeel circuit gaande was, vooral in de vorm van poëzie-lezingen rond wetenschappelijke conferenties.

Het poëtische aan dit boek is in hoofdzaak dat institutionele kaders, technische voorzieningen en sub-culturele conventies bedoeld voor de produktie van antropologie, kennelijk nauwelijks gewijzigd, konden worden ingeschakeld voor de produktie van teksten die (gezien hun formele kenmerken: korte regels, veelal zonder hoofdletters of leestekens, voetnoten of definitives) tot het Rijk der Letteren behoren.

De pastiche is goed volgehouden. Het boek is uitgegeven door een respectabel antropologisch genootschap, voorzien van "acknowledgements" ("(...)My greatest debt is perhaps to Ann Wallwork, who typed the many versions of this manuscript and introduced me to the vagaries of computerized word processing", p.10), een voorwoord (van Dell Hymes), en (van de hand van de redacteur) een diepgravende slot-beschouwing met toespelingen op Merleau-Ponty en drie pagina's bibliografie. De onderverdeling in secties bevat een compleet programma voor een inleidende cursus moderne antropologie of een populariserende reeks:

"I.Beginnings;II.The ethnographic other;III.Cultural idioms:Their and ours;IV.The anthropologist's vision quest;V.The field within;VI.To see ourselves...;VII.As others see us;VIII.Requiem;IX.Finale."

Beseffend, ongetwijfeld, dat de gedichten niet voor zich zelf kunnen spreken, wordt het werk van ieder van de veertig op-

genomen auteurs steeds voorafgegaan door een pagina-lange inleiding, die in aantal woorden gewoonlijk de literaire teksten overtreft. Ook hier dodelijke ernst:

"I went to high school in Hanover, New Hampshire, where there was a sharp cleavage between the children of working people and the children of professors who taught at Dartmouth College. I did not feel at home in either group(...)" (David Price, p.218).

"(...)several of Friedrich's poems are created in terms of Taróscan linguistic categories and draw, in particular on the meaning of long, sentence-like, words culled from the thousands that he researched (e.g., *The Taróscan Suffixes of Locative Space*)(...)" (p.95; het laatste is geen gedicht maar de titel van een wetenschappelijke studie).

Wat blijft er over als men desondanks de teksten als gedichten wil lezen? Een lange reeks lauwe, onhandige teksten met cliché-matige pogingen tot poëtisch effect, in de trant van M.Estellie Smith's:

"One-which one?-of the AAA meetings//4. *Another conference*/We read,/listen/nod./And autumns/fade/behind/us/
Days/falling/like/leaves" (p.38).

Voorts een kleiner aantal teksten waarvan men betreurt dat hun onmiskenbare gevoelsdiepte niet door literaire kracht boven het persoonlijke wordt uitgetild. En tenslotte een handjevol goede gedichten, over het algemeen van auteurs die professionele ervaring als dichter hebben, zoals Nathaniel Tarn.

De goede bedoelingen van dit boek zijn nochtans (zoals zoveel van zijn inhoud) overduidelijk, en sympathiek:

"My contention is that something crucial is missing from fieldwork reporting. (...) Anthropological poetics seeks new realities and audiences, new relationships with the cultural other, and new definitions for the discipline of anthropology. If it can move the listener, the reader, and the unconvinced (Rose 1983: p.354) (sic - WvB), it may also change the manner in which anthropology is justified and perhaps practiced" (pp. 278-280).

Maar wat mij betreft slaagt de onderhavige collectie er volstrekt niet in te ontroeren, en daarmee vervalt haar hoogste aspiratie.

De meerwaarde die de redacteur voor ogen stond is geen hersenschim. Antropologen, waar ook ter wereld en ongeacht van welke theoretische richting, lijken haast vanzelfsprekend met elkaar te kunnen communiceren op basis van de veldervaring die, door zijn systematische mengeling van instrumentaliteit en ontmoeting, grensbewaking en grensoverschrijding, manipulatie en verlangen, op unieke wijze essentiële dilemma's van rationaliteit, communicatie en zingeving in de moderne wereld samenvat. In dit laatste ligt de werkelijke waarde van de antropologische inspanning. De gebruikelijke wetenschappelijke verslaggeving levert inderdaad slechts zicht op de meest barre, minst menselijke pool in dit veld van krachten. Misschien is de andere pool vooral literair bereikbaar. Maar wanneer literair streven geplaatst blijft, zoals in dit boek, binnen de veilige produktierelaties van professionele antropologie, dan kan het resultaat nauwelijks méér worden dan een lachspiegel. Daarin wordt de antropologie gereproduceerd, ontdaan van haar in specifiek idioom vertolkte inzichten, maar mét al haar gebreken. Er hangt voor mij een nare geur van annexatie en incorporatie rond dit vooral op de Noord- en Zuid-Amerikaanse situatie geïnspireerde boek; men struikelt er over de antropologen, al dan niet in de huid gekropen van Beer of Medicijnman - maar men betrapt ze nauwelijks op het fundamentele moment van de etnografische ontmoeting zelf. Wat is een dergelijke produktie van teksten anders dan een ongevaarlijke gekte, die de professionele kaders eerder bevestigt dan slecht, en de betrokkenen in eigen kring nog een extra pluim verschaft?

Evenmin als antropologie, is poëzie een kwestie van goede bedoelingen, oprecht gevoel, en positieve vibraties jegens de juiste personen en instellingen, maar in eerste instantie een handvaardigheid, waarin meesterschap slechts bereikt wordt bij het juiste evenwicht tussen vernieuwing en traditie. Een eigen poetica moet worden ontwikkeld in de auteurspraktijk van jaren, en kan niet ontleend worden aan de half-herinnerde resten van populaire literaire conventies opgedaan in adolescentie. Ook de ontredde en de glorie van de veldervaring zijn niet meer dan ruwe grondstoffen. Wie de meta-wetenschappelijke meerwaarde van zijn antropologie wil verwezenlijken, zal zich tot professioneel literator moeten ontwikkelen, buiten de antropologische

GOOISE VOLKSVERHALEN

E. Heupers (verzamelaar), *Volkstverhalen uit Gooien en Eemland en van de westelijke Veluwe 1,2,3*. Van registers en commentaar voorzien door A.J. Dekker en J.J. Schell. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde, 1979, 1981, 1984 (reeks *Nederlandse Volkstverhalen* deel 1, 1-3), 308; 307 en 325 pp., illustraties en register. Prijs: respectievelijk f 35,00; f 38,50 en f 40,00

Van 1962 af tot begin 1971 verzamelde Engelbert Heupers, destijds ambtenaar bij de gemeentelijke sociale dienst in Soest, in opdracht van het volkskundebureau (nu de afdeling volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut) 3754 "volksverhalen". Het centrum van zijn verzamelarbeid lag in Soest maar zijn activiteiten strekten zich tevens uit over het platteland binnen een straal van 25 kilometer van zijn woonplaats. De verzameling, schriftelijke neerslag van mondelinge interviews, bevat zowel in kwalitatief als in kwantitatief opzicht uniek materiaal over aspecten van de cultuur in het door Heupers bestreken gebied. Juist dit unieke karakter, waarvoor de in 1978 overleden verzamelaar alle lof verdient, vereist echter een kritische benadering, zeker wanneer de vraag wordt gesteld naar de relatie van de 3754 "verhalen" tot de "werkelijkheid". Wat kan een antropoloog (ik gebruik deze term als een synecdoche voor alle sociaal-culturele wetenschappers) doen met teksten zoals door Heupers verzameld? (De publikatie van een uit circa 2500 teksten bestaande volgende verzameling is in voorbereiding.)

De titel van de driedelige tekstuitgave bevat de term "volksverhalen"; in feite betreft het, bij Heupers' verzameling althans, het subgenre "sagen": mededelingen die voornamelijk de nogal problematische categorie "volks geloof" tot onderwerp hebben. Ze gaan over helderziendheid, voortekenen, geesten, spoken, toverij, dwaallichten, en dergelijke. De categorie "sage" is problematisch omdat, in tegenstelling tot hetgeen Giele bijvoorbeeld in zijn artikel "Arbeidersbestaan" naar voren bracht (*Jaarboek voor de geschiedenis*

van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland 1976, p.55) het voorkomen van "volks-" of "bijgeloof" de praktische aanwezigheid van christendom onder dezelfde groeperingen en individuen geenszins uitsluit. Datzelfde geldt voor de tegenstelling "bijgeloof" - "rationaliteit". Het optekenen van teksten over "volksgeloof" houdt dus in verregaande mate een selectie in op basis van categorieën die veel meer door de verzamelaar en diens opdrachtgever werden gehanteerd dan door de informanten. ("Volksgeloof" impliceerde overigens niet de moderne vormen; naar zaken als aardstralen, UFO's, astrologie en dergelijke zal men tevergeefs zoeken.) "Sagen" kunnen in hun algemeenheid weliswaar naar een werkelijkheid van de informanten verwijzen, maar het blijft voornamelijk een werkelijkheid waarvan de grenzen buiten de informanten om zijn afgebakend. Deze niet door de uitgevers gedane constatering overschaduwde en preludieert vragen die bij iedere tekstuitgave van dergelijk materiaal gesteld dienen te worden, namelijk naar betrouwbaarheid en representativiteit.

Meer nog dan bij andere "volksverhalen"-genres het geval is zijn "sagen" te beschouwen als fragmenten van mondelinge geschiedenis; volkskundigen en hun voetvolk waren in dit opzicht de hedendaagse historici dus voor. Om die fragmenten op hun inhoud te kunnen beoordelen en vervolgens in antropologisch onderzoek te kunnen toepassen, is het allereerst van belang de interview-situaties nader te beschouwen. In dit geval is dat lastig. Pas nadat Heupers zijn "veldwerk" had afgerond zijn er twee bandopnames gemaakt (in 1974 en 1975, zie deel 3, pp.271-325), daarvoor maakte hij van de gesprekken losse aantekeningen, die hij thuis tot de verhaaltteksten uitwerkte. Leidraad bij de gesprekken vormde de door het volkskundebureau verstrekte lijst met "verhaalmotieven" (deel 1, pp.17-19). Het is evenwel onduidelijk in hoeverre die lijst bij ieder interview werd afgewerkt en in hoeverre ervan werd afgeweken. Immers, de door de interviewer gedurende tien jaar gestelde vragen zijn niet genoteerd; waarschijnlijk heeft zijn aandacht in de loop van die tijd zich afwisselend op specifieke motieven gericht. Dit houdt in dat de afwezigheid van motieven binnen de nu afgedrukte repertoires van de informanten niet overeen hoeft te stemmen met hun feitelijke afwezigheid. Het is onzeker of de frequentie van de motieven een betrouwbaar beeld geeft voor Heupers' onderzoekspopulatie. Bovendien was het "veldwerk" zo sterk op het verzamelen van "volksgeloofmotieven" gericht, dat de meningen van zowel de verzamelaar als van de informanten over dat

"volksgeloof" nagenoeg geen weerslag in de teksten hebben gevonden. Discussie, toch zo kenmerkend voor het onderwerp, ontbreekt daarin. Desondanks zijn de teksten zelf in inhoudelijk opzicht waarschijnlijk wel in hoge mate betrouwbaar; de onderlinge variatie is te groot om een al te sterke invloed van de optekenaar te mogen veronderstellen. Hoewel de teksten, ondanks alle restricties, dus vermoedelijk wel een redelijk beeld geven van de (gewenste) gespreksresultaten, kan men zich afvragen of dat beeld ook ruimere toepassingsmogelijkheden heeft. Voor welke populatie en voor welke tijd zijn de teksten representatief?

"Sagen" konden in de volkskundige optiek van de jaren zestig slechts opgetekend worden bij bejaarde leden van de plattelandsbevolking - een stelling die niet ter discussie noch toetsing stond. Zolang er geen onderzoek gedaan is naar het "volksgeloof" in de steden (en dat is weldegelijk mogelijk) kunnen er derhalve geen de onderzoekspopulatie overstijgende gevolgtrekkingen aan de verzameling worden ontleend. Een volgende methodologische zwakte is dat vrouwen sterk ondervertegenwoordigd zijn; ze vormen maar een kwart van het totaal aantal informanten. Door het vrijwel afwezig zijn van jongere informanten (negen-tiende is geboren in de vorige eeuw) en omdat er niet is gevraagd naar mogelijke veranderingen in opvattingen over "bijgeloof" (antwoorden zijn althans niet genoteerd) kunnen de teksten slechts beschouwd worden als weergaven van opvattingen uit de periode van optekening over de periode van rond de laatste eeuwwisseling. Het blijft daarbij gissen naar de mate van correspondentie, al mag die bij de meer feitelijke mededelingen wellicht verondersteld worden sterk aanwezig te zijn.

Concluderend: een vooral in contextueel opzicht geringe betrouwbaarheid is in deze uitgave gepaard aan een beperkte representativiteit. Dat hoeft antropologen er gelukkig niet van te weerhouden de verzameling te gebruiken. (Voor een bespreking van de toegankelijkheid verwijs ik naar mijn bijdrage in *Volkscultuur* 2 (1985), nr.3-4, pp.127-134). Met behulp van aanvullend archiefonderzoek en veldwerk, alsmede met toepassing van theoretische en methodologische inzichten die verder gaan dan die welke aan deze tekstuitgave ten grondslag liggen, zijn de door Heupers verzamelde "sagen" in te passen in een verslag over aspecten van de cultuur van Gooi- en Eemland en van de westelijke Veluwe gedurende de periode 1870-1970.

Willem de Blécourt

ROMANTROPOLOGIE II

Jojada Verrips, Jan van Bremen en Sjaak van der Geest (red.), *Romanthropologie II: essays over antropologie en literatuur*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (CANSA-uitgaven 22), 1984. Prijs: f 17,50

Volgens Clifford Geertz vormen essays het "natuurlijke genre" van antropologen, maar wie de bundel *Romanthropologie II* doorleest zou aan die stelling kunnen gaan twijfelen. *Romanthropologie I* (verschenen in 1979) was op het nog nauwelijks ontgonnen terrein van de relatie tussen antropologie en literatuur een veelbelovende publikatie, maar de algemene indruk die *Romanthropologie II* achterlaat is ietwat teleurstellend. Dit neemt niet weg dat zowel de toon als de thematiek van de essays een grote verscheidenheid laten zien, en dat ze ieder voor zich een illustratie vormen van de mogelijkheden die de literatuur - in welke gedaante dan ook - de antropologie nog te bieden heeft.

Het artikel van Clerckx borduurt voort op de thematiek die in *Romanthropologie I* werd aangesneden: de relatie tussen vertelde of geschreven verhalen en de maatschappelijke werkelijkheid waar ze uit voortvloeien of die ze beschrijven. Clerckx onderzoekt in hoeverre (Europese) sprookjes kunnen dienen als bron van sociologische informatie, en concludeert dat ze als een "voortzetting van de leefwereld van lagere standen in de pre-moderne samenleving" kunnen worden beschouwd. Zij beargumenteert het nauwe verband tussen de vertelling en de "geleefde werkelijkheid" ondermeer door te laten zien hoezeer de "entrée-situaties" van sprookjes de werkelijkheid van vertellers en toehoorders benaderen, omdat in de eerste zin van vrijwel ieder sprookje een probleem of conflict van sociale aard uiteen wordt gezet.

Van der Geest en Miedema verleggen de aandacht naar mogelijke gelijkenissen tussen antropologie en literatuur. Ze wijzen in het bijzonder op overeenkomsten van literair schrijven met de praktijk van etnografisch veldwerk. Van der Geest ziet in die praktijk een nadruk op het conflictueuze, het exotische, het buitengewone: de tendens tot "dramatisering" is niet voorbehouden aan literatoren; ook etnografen demonstreren willens en wetens deze tendens, in de selectie van hun onderzoekspopulatie, in de selectie van hun onderwerp en in hun hypotheses. Treffend is bijvoorbeeld Van der

Geest's analyse van de motieven die iemand als Jack Douglas levert voor zijn bekende onderzoek naar naaktstranden. Zijn artikel vertoont echter zelf de "debunking tendency" (ontmaskerings-tendens) die hij ontwaart in het werk van zijn vakgenoten, en blijft daardoor enigszins in algemeenheden steken. Het is niet voldoende om te constateren dat etnografen dramatiseren; men zou ook moeten analyseren hoe dat gebeurt. Ik denk hierbij vooral aan de textuele strategieën die met die hang naar dramatiek gepaard moeten gaan: de presentatie van "dwingende" samenhangen, van "noodzakelijk" lijkende combinaties van feiten of opeenvolgingen van gebeurtenissen. Dramatisering ligt inderdaad in de thematiek van onderzoek, maar ook in de manier waarop beschrijving en verklaring in elkaar overlopen, waarop feiten en theorie op elkaar worden afgestemd. Wat zijn de dramatische "overdrijvingen" in de praktijk van het etnografisch schrijven? Deze formele problematiek wordt door Van der Geest niet aangeoerd, terwijl juist op dit gebied de relatie tussen antropologie en literatuur (en de subjectiviteit van onderzoekers) kan worden geanalyseerd op een manier die verder gaat dan de waarschuwing dat etnografen moeten waken over de "etnografische waarde" van hun werk.

Miedema's artikel biedt een zeer algemene (en enigszins verwarde) discussie van het gebruik van biografieën in de antropologie, waarbij volgens hem vooral hun "levensechte" karakter waardevol kan zijn. De beschrijving die hij levert van de techniek annex stijlfiguur van de "gefingeerde informant" (een fictieve biografie opgebouwd in hoofdzaak uit "treffende" en "representatieve" interviewfragmenten, aaneengeregen tot een stilistisch geheel) is helaas nogal summier. Een vergelijking van oorspronkelijke interviewfragmenten en de fictieve biografie had misschien kunnen verhelderen hoe dit "eenvoudige literaire proces" zich werkelijk voltrekt; als etnografen dramatiseren, dan is het wel daar, is men geneigd te denken. Bovendien schept het spreken over de gefingeerde informant als een "ideaaltype" verwarring, omdat de relatie van zijn fictieve biografie tot de "dynamiek van structuur en geschiedenis" door Miedema niet wordt geanalyseerd. Welke reële problemen deze onderzoekstechniek kan helpen oplossen wordt daardoor niet echt duidelijk. De fictieve biografie lijkt in etnografieën vooral een kleurrijk, "levensecht" intermezzo te kunnen vormen dat aan "identificatie"-behoefte van de lezer tegemoet komt. Maar misschien is dat ook voldoende.

Het moeilijkste en ook meest belangwekkende artikel is dat van *De Blécourt*. Hij onderwerpt een aantal theoretische vooronderstellingen in de essays van *Romanthropologie I* aan een uitvoerige kritiek. Zo wijst hij op het problematische karakter van de aanduiding "literaire produkten van schriftloze volken", en betoogt dat met name de auteurs die deze problematiek behandelen - Van der Geest en Schweitz - te weinig aandacht schenken aan de sociale context van vertelde verhalen. Het theoretische alternatief dat De Blécourt zelf voorstaat is de "ethnography of communication", een in de Verenigde Staten door onder andere Hymes en Bauman ontwikkelde onderzoeksrichting op het grensgebied van de antropologie en de sociolinguïstiek. Zij leggen de nadruk op "communicatief gedrag" en "communicatieve competentie", wat in het geval van vertelde verhalen impliceert dat ze niet worden benaderd als produkten die "autonoom" zijn maar integendeel allerlei relaties onderhouden met hun sociale context - zoals de wijze van overdracht of "opvoering" van een verhaal, de handelingen, reacties en verwachtingen van vertellers en toehoorders, enzovoort.

Van der Geest heeft zich deze kritiek in ieder geval aangeetrokken, want hij reageert in een appendix op zijn in *Romanthropologie I* verschenen essay over "Het beeld van de dood in Ghanese Highlife-liederen". Zijn eerdere analyse, geënt op de teksten van de liederen zelf, vult hij daarin aan met een functionalistisch getinte interpretatie van het contrast tussen Highlife-liederen en traditionele (begrafenis-)liederen als resultaat van de spanning tussen een jongere en een oudere generatie Ghanezen.

Het artikel van De Blécourt wekt echter de indruk dat de sociologische aandacht voor literatuur zich tot "externe relaties" zou dienen te beperken. De verhouding van verhalen tot hun context - bijvoorbeeld de functies die ze hebben voor hen die ze produceren en consumeren - staat niet los van de verbeeldingswereld waar die verhalen van getuigen, of van hun formele eigenschappen. Men kan zich daarom afvragen in hoeverre de analyse van "externe relaties" die van "interne kenmerken" kan vervangen, en ook in hoeverre ze om te beginnen kunnen worden gescheiden. De kritiek van De Blécourt op het begrip "relatieve autonomie", zoals Blok dat heeft toegepast ("Tijd en tragiek: de relatieve autonomie van klassieke romans en drama's", *De Gids* 137, 9/10: pp.701-708), doet daarom denk ik niet ter zake. Blok analyseert "relatieve autonomie" als een intern kenmerk; tragiek is niet cultuurgebonden, omdat

mensen in alle samenlevingen "problemen van oriëntatie" hebben die lijken op die der *dramatis personae*. Dat tegelijkertijd de receptie van Griekse treurspelen in West-Europa samenhangt met de daar gangbare klassieke opleidingen, en dus cultuurgebonden is, hoeft die stelling geenszins te ontcrachten.

Het precieze verband tussen tijdgebonden romans en drama's en "problemen van oriëntatie" moet volgens Blok overigens van geval tot geval worden onderzocht. In zo'n onderzoek spelen de "externe relaties" van teksten ongetwijfeld een grote rol (wiens oriëntatie-problemen?). Het is daarom jammer dat De Blécourt nauwelijks ingaat op de toepassing van de "ethnography of communication" op geschreven teksten. Het onderzoeksinstrumentarium is zoals hij zelf aangeeft vooral ontwikkeld voor onderzoek naar verbaal gedrag, en leent zich dus goed voor een analyse van vertelde verhalen en hun context (zoals blijkt uit de vruchtbare kritiek op Van der Geest en Schweitz). Voorlopig blijft onduidelijk of onderzoek naar de "opvoering" van gedrukte verhalen de romantropologie verder kan brengen, te meer omdat de "ethnography of writing" (een onderdeel van de door De Blécourt voorgestane theoretische oriëntatie) eerder gericht is op schrijven als alledaagse activiteit dan op de produktie en consumptie van "literatuur".

Tenslotte is het de vraag of het door Goudsblom in *Romantropologie I* voorgestelde "sociogenetische perspectief" in dit verband verder ontwikkeld zou kunnen worden. Zijn suggestie om literatuur te zien als een "voortzetting van de ervaringswereld" behoeft dan wel nadere uitwerking. Meer vertrouwdheid onder antropologen met het instrumentarium van de literatuurwetenschap is daarbij misschien nodig. Daarnaast valt het te hopen dat de internationaal "snel groeiende aandacht voor de 'literaire kwaliteiten' van de antropologie" (*Romantropologie II*, p.viii) ook snel zal groeien in Nederland. Redenen te over voor een vervolg op deze bundel.

Rokus Hofstede

TEKST, TEKST EN TEKST

Edward M. Bruner (ed.), *Text, Play and Story: The Construction and Reconstruction of Self and Society*. Washington: Proceedings of the American Ethno-

logical Society, 1984, 364 pags. Prijs: \$ 20
(AAA-leden: \$ 16)

In Amsterdam vond op 7 februari 1986 een gezamenlijke studiedag van antropologen en literatuurwetenschappers plaats. De aanwezigen konden onder andere in een inleiding van de antropoloog Köbben vernemen dat Willem Elsschot bij zijn beschrijvingen van een Kempisch dorp de wetenschapper zowel qua vorm als qua inhoud het een en ander heeft te leren.

Het was niet de eerste keer dat antropologen aandacht besteedden aan de literaire verhaalkunst. Genoemde studiedag vond plaats aan de vooravond van het carnavalsweekend. Drie jaar eerder organiseerde de American Ethnological Society haar symposium over het thema "Tekst, Spel, en Verhaal" tijdens de Mardi Gras feesten in Baton Rouge, Louisiana. Een jaar later, in 1984, verscheen een stevige paperback waarin dertien bijdragen aan dit symposium bijeen werden gebracht, voorzien van een inleiding door de organisator Edward Bruner en een nawoord van de oude coryfee Edmund Leach.

Het is, ondanks de verbindende thema's, niet een boek geworden dat je achter elkaar uitleest. Daarvoor zijn de bijdragen, zonder uitzondering gebaseerd op gedetailleerd veldwerk, te uiteenlopend en te gespecialiseerd van aard. De pogingen van de inleider om alles onder een gemeenschappelijke noemer te brengen doen dan ook wat geforceerd aan, temeer daar hij zelf al aangeeft dat deze conferentie een "opening up" van het vak heeft betekend. De deelnemers waagden zich buiten de bekende parken van structuralisme en symbolische antropologie, en hun analyses en beschrijvingen betreffen zulke uiteenlopende onderwerpen als apentemmers in Japan, de levensverhalen van religieuze voor mannen uit drie verschillende culturen, beschouwingen over het functioneren van een krankzinnigengesticht in de Mid-west en de Olympische beweging op Puerto Rico.

Alle artikelen raken in meer of mindere mate aan de ambiguïteit van kunstzinnige cultuuruitingen, of deze nu individueel of groepsgewijs worden uitgevoerd of beleefd. Alle artikelen stellen impliciet of expliciet vragen over de rol van de toeschouwer-deelnemer-antropoloog zelf. Met name Renato Rosaldo breekt in een indrukwekkend persoonlijk relaas een lans voor het toelaten van eigen emoties en reacties als essentieel voor het begrijpen van de kracht

en waarde van emoties in de bestudeerde cultuur. Hij vertelt pas iets te hebben begrepen van de enorme woede - leidend tot koppensnellen in naburige nederzettingen - waardoor de nabestaanden van een gestorven Ilongot bevangen werden, nadat hijzelf tijdens zijn veldwerk onder dit volk zijn vrouw door een noodlottig ongeval had verloren. Rosaldo's irrationele gevoelens vertelden hem wat zijn verstand niet kon vatten.

Omdat de individuele bijdragen aan de bundel, zowel qua thematiek als theoretische invalshoek, zo divers zijn zal de lezer geneigd zijn die artikelen te prefereren, die op de een of andere wijze aansluiten bij een persoonlijke belangstelling of die nieuw licht werpen op oude problemen. Voordat ik mijn persoonlijke selectie geef moet mij echter één opmerking van het hart. Juist in een bundel van mensen die zich richten op verhalen, kunst, spel, zou men een zeker gevoel voor schrijfstijl mogen verwachten. Helaas wordt echter ook hier met veel omhaal van woorden getracht één of twee aardige ideeën uit te smeren tot een heel artikel. In een literair verhaal zou dat onvergeeflijk zijn.

In het eerste artikel van de bundel legt *Basso* goed gedocumenteerd uit hoe bij Apache-stammen plaatsen in het landschap morele imperatieven vertegenwoordigen, door de verhalen die aan deze plaatsen verbonden zijn. De Apaches zeggen dat deze plaatsen hen "besluipen", In de woorden van een informant: "Het land zorgt voor ons, het land behoedt ons voor het kwade".

Peacock's verhandeling biedt een nieuwe invalshoek op de biografische methode. Hij verzamelde de levensgeschiedenissen van drie religieuze leiders, vertegenwoordigers van Muhammadijah, Pinksterbeweging en Sumarah, aftakkingen van Islam, Christendom en Boeddhisme. De auteur stelt dat waar levensverhalen binnen de antropologie altijd zijn gebruikt om iets te weten te komen over historische feitelijkheden of over ontwikkelingspsychologische karaktertrekken van een cultuur in het algemeen (de biografie als model van bijvoorbeeld een standaard levenscyclus), de analyse van de vertelling zelf, als autonoom studieobject, erbij is ingeschoten. Via een weergave van de biografieën en een analyse van de beschrijvingen die binnen de biografieën worden gegeven van een aantal gemeenschappelijke thema's zoals roeping en genezing, legt *Peacock* verbanden tussen de structuur van het culturele systeem in kwestie en de structurele opbouw van het levensverhaal zelf.

Brian Sutton-Smith observeerde de manier waarop kinderen in de Verenigde Staten zich de kunst van het produceren van vertellingen eigen maken. Het artikel sluit aan op dat van Peacock in de zin dat het aantoonde hoe een gegeven cultureel systeem de structuur van een verhaal vormt, naar mate de kinderen ouder worden in sterkere mate. Hij laat tevens zien hoe de kinderen zich geleidelijk bewust worden van bestaande genres en daar gebruik van gaan maken.

De bijdrage van *Becker* is een hoogtepunt in de sectie Verhaalvormen ("Narratives") van de bundel. Zij bevat een uitvoerige beschrijving van de stappen die hij nodig had om de strekking van een bekend Burmees spreekwoord te doorgronden. De opgave was in feite het steeds verder zuiveren van de Engelse vertaling, door de discrepanties tussen de culturele connotaties van het Engelse woord en het Burmese origineel aan het licht te brengen. *Becker* citeert Wittgenstein, die zegt: "Men denkt telkens dat men de omtrekken van een ding's aard afbakent, maar doet niets dan het afbakenen van het kader waardoor men het beschouwt." Evenals in Edward Albee's toneelstuk "De dame uit de provincie", waarin publiek en spelers door een voor het podium opgesteld raamwerk gescheiden worden, en de spelers er steeds vaker om- en doorheen lopen om iets tegen het publiek te zeggen, zijn de prikkelende opmerkingen die *Becker* de lezer tussendoor toevoegt wel zo boeiend als de zoektocht naar de betekenis van het spreekwoord zelf. Zo heeft hij interessante dingen te zeggen over de rol van het kolonialisme in het ondermijnen van traditionele leervormen, en over het fundamentele belang van ritme in taal en conversatie.

De sectie Voorstellingen ("Performances") opent met een artikel van *Boon* over satire als uitdrukkingvorm. In eerste instantie tracht hij verbanden te signaleren tussen Javaanse en Balinese wajang en topeng spelen en traditionele westerse vormen van parodie en satire. Maar al snel lanceert hij de gedachte, dat pogingen van antropologen om wajang en topeng te interpreteren zelf ook wel eens een vorm van satire, van zotheid en toneelkunst zouden kunnen zijn. Ook in wetenschappelijke monografieën wordt immers geschematiseerd en versimpeld, worden contrasten opgeroepen en classificaties aangebracht. Het enthousiasme waarmee *Boon* hier vervolgens over uitweidt en de bonte verzameling van literaire en filosofische werken, toneelvormen, alledaagse observaties en religieuze rituelen die hij daarbij overhoop haalt laten de lezer glimlachend achter.

Over *Rosaldo* is reeds iets gezegd. Hij verdedigt de stelling dat de terminologie van de symbolische antropologie zou moeten worden uitgebreid met het begrip "force" in de zin van irrationele, emotionele kracht. Met name het begrip van rituelen zonder rekening te houden met "force" schiet volgens hem tekort. In zijn bijdrage kritiseert hij antropologische interpretaties van ritueel als de uitdrukking van diepe culturele waarden of als de veroorzaker of bliksemafleider van bepaalde irrationele krachten. Het begrafenisritueel van de Ilongot moet volgens Rosaldo worden gezien als een druk kruispunt van diverse sociale processen, dat niet het gehele rouwproces voor de nauwst betrokkenen omvat. De woede in rouwgevoelens is een zelfstandige, niet reduceerbare en niet op een dieper niveau verklaarbare drijfveer. Hoewel Rosaldo na zijn eigen tragisch verlies niet is gaan koppensnellen, doorgrondde hij wel de gevoelens en omstandigheden die de Ilongot hiertoe bewegen.

Fernandez is bevriend met de burgemeester van een dorp in Asturië, waar jaarlijks een kayak-festival wordt gehouden. Dit festival bestaat uit een carnavaleske optocht, een kayak-race over de rivier naar een ander dorp, en festiviteiten aldaar. Fernandez volgt naar eigen zeggen de Durkheimiaanse traditie bij het verklaren van de fasen en symbolen van het festival in termen van bevestiging van collectieve waarden. Ook liet hij zich inspireren door Burke's gedachten over attitudes ten aanzien van de eigen geschiedenis van een gemeenschap. Dit betekent, dat de kleurrijke, feestelijke gebeurtenissen worden geïnterpreteerd als een ironisch commentaar van de deelnemers op de wereld en met name de politieke situatie rondom hen. Zo zou de optocht een parodie zijn op het verschijnsel militaire parade, en tevens een uitdrukking van lokale identiteit als tegenwicht tegen de nationale identiteit die via militaire parades wordt bevestigd. De kayak-race zelf beschouwt Fernandez als een lokaal commentaar op internationale wedijver. Hoewel de auteur zijn betoog met vele empirische beschrijvingen van het festival weet te staven bekwam mij een zekere huiver over de bijna meedogenloze manier waarop allerlei toch vrij diffuse en rommelige activiteiten van deels beschonken feestgangers worden vertaald in doordachte houdingen tegenover het krachtenveld van politiek en cultuur waarin men leeft. Zouden wij bijvoorbeeld accepteren dat een minder exotische gebeurtenis als het Aalsmeerse bloemencorso op een dergelijke wijze geïnterpreteerd zou worden?

Da Matta, een van de twee niet-Amerikaanse auteurs in de bundel, beschrijft een bekender festival dan de kayak-race: het carnaval van Rio. Zijn sleutel tot het begrip van dit gebeuren ligt niet zozeer in het zichtbare, maar in datgene wat het ritueel impliciet verbiedt: "Carnaval kan slechts begrepen worden als men weet wat het moet verbergen". Dit laatste is de strikte verdeling van het Braziliaanse leven in "thuis", "de straat" en "de andere wereld". Gedurende het carnaval vallen deze domeinen weg en wordt een gemeenschappelijke, voor allen gelijke wereld, met gelijke regels geschapen; een soort algemene anarchie, met name ook op erotisch gebied, die nochtans haar eigen wetten kent. Hoewel het artikel voor carnavalspecialisten weinig opzienbarends zal bevatten boeit het door de meeslepende beschrijving, die *Da Matta*, als jaarlijks deelnemer, van het feest geeft. Zeer interessant zijn daarnaast zijn opmerkingen over carnaval en het veranderde gebruik en besef van die andere onontkoombare wachter van het bestaan: tijd.

Text, Play and Story wordt afgesloten met een aantal artikelen rond het thema "shaping the text": meer theoretische beschouwingen over de constructie van teksten en zelfbeelden. Daarin is een bijdrage opgenomen van *Ohnuki-Tierney* over apentemmers en apendansen in Japan. Haar analyse gaat uit van de betekenis van de aap in de Japanse geschiedenis en traditionele symboliek. De aap was daarin vooral middelaar of boodschapper tussen goden en mensen, en daarnaast beschermer van paarden en bezitter van genezende kracht. In de orale traditie is de aap vooral komisch mislukt naper van mensen, een rol die het dier ook in de visuele kunst speelt. De figuur van de apentemmer kent elementen van outsider-schap. Hij is zowel kunstenaar als iemand die omgaat met potentiële vervuiling (het dierlijke). Met de afname van de kracht van de traditionele symboliek rondom de aap in deze eeuw is ook de status van de apendans en de temmer vermindert. Het is jammer, dat *Ohnuki-Tierney* haar boeiende inzichten verwoordt in het ontoegankelijk taalgebruik, dat symbolisch antropologen zo vaak kenmerkt.

Het laatste van de dertien artikelen in de bundel is een stuk van *MacAloon* over de Olympische beweging op Puerto Rico. Dit eiland heeft een onduidelijke politieke status en is verdeeld in drie kampen: mensen die aansluiting bij de Verenigde Staten (als 51ste staat) voorstaan, mensen die de huidige toestand van beperkte autonomie willen voortzetten, en mensen die volledige nationale onafhankelijkheid bepleiten. De internationale Olympische beweging

is het enige platform waarop Puerto Rico als volwaardig nationaal lidstaat opereert en is derhalve het populaire vlaggeschip geworden van de onafhankelijkheidsbeweging. Dramatische climax van de strijd tussen de gouverneur (voorzitter van inlijving) en zijn tegenstanders was de "pitada", toen hij in 1979 de pan-Amerikaanse spelen opende in de hoofdstad San Juan. De man werd bij die gelegenheid massaal uitgefloten, hetgeen voor een politicus in Midden-Amerika pijnlijker schijnt te zijn dan voor zijn Nederlandse collega's. De "pitada" van Puerto Rico was daardoor meer dan een incident en enigszins vergelijkbaar met een verkiezingsnederlaag. Het artikel schetst de achtergronden die tot deze uitbarsting hebben geleid, legt verbanden tussen sport en theater en toont aan dat de sport in dit geval vehikel was voor het meest fundamentele politieke twistpunt dat het eiland kent.

Het boek wordt besloten met een knorrige uitleiding van Leach, die vanuit de positie van grand old man wat hoofdschuddend neerziet op de vergaande beweringen die in de artikelen worden gedaan over de ontdekking van verborgen of schuilgaande aspecten van cultuuruitingen. Wel erkent Leach onmiddellijk dat een wetenschapper wel móet zoeken naar de onderliggende niveaus en de grote lijn. Als hij maar niet uit het oog verliest dat het goedmoedige speculatie blijft. Leach beschouwt een aantal bijdragen duidelijk als slachtoffer van de verzochte theoretische kunstgrepen van een op zich goed gedocumenteerde auteur.

Zelf had ik na lezing van de bundel hetzelfde gevoel als na het bezoek aan een conferentie, waarvan het thema de moeite waard leek, maar waarop het geheel der bijdragen tegenviel. Dat gevoel van teleurstelling werd veroorzaakt doordat het boek niets meer is dan een losse verzameling stukken van antropologen die zich kennelijk aangetrokken voelden tot het thema van het symposium en tijd en geld hadden om naar Baton Rouge af te reizen. De in- en uitleiding maken van de heterogene verzameling geen geheel, geen écht boek. Alle artikelen hadden ook in andere bundels over andere thema's een plaats kunnen vinden. De huidige hernieuwde aandacht van antropologen voor kunstzinnige cultuuruitingen en interpretaties daarvan verdient een meer geïntegreerde benadering dan *Text, Play and Story* biedt.

Niek Miedema

FRIESE VOLKSVERHALEN

J. van der Kooi, *Volkstverhalen in Friesland. Lectuur en mondelinge overlevering; een typen-catalogus*. Groningen: FFYRUG/SASLAND, 1984, 702 pags. Prijs: f 75,00

In *Afke's tiental* van Nynke van Hichtum (S.M.D.Troelstra-Bokma de Boer) is een aantal vertellingen opgenomen over de slimme dief Japik "Engberts". Deze vertellingen zijn door de schrijfster bewerkt naar eerder door haar afzonderlijk gepubliceerde volksverhalen. Verbeelden ze in de eerdere publikatie opvattingen over de kleine criminaliteit in Friesland aan het eind van de negentiende eeuw, verwerkt in *Afke's tiental* verwijzen ze vooral naar de mening van de schrijfster (de vrouw van P.J.Troelstra) over de mening van Friese arbeiders en hun kinderen over schelmenstreken. "Ze vonden het toch maar gelukkig", zo merkte ze over de jonge toehoorders op, "dat zulke rooverijen in onzen tijd niet zoo gemakkelijk meer kunnen voorkomen". Deze teksten, gepubliceerd in een tijd waarin onder andere de zaak van de gebroeders Hogerhuis speelde, zijn enkele van de vele die te achterhalen zijn via Van der Kooi's proefschrift. Daaruit blijkt tevens dat er uit volksverhaaltteksten welke dateren vanaf ongeveer 1850 een hele, gedeeltelijk nog recent opgetekende cyclus van anecdoten rond Japik Ingberts kon worden samengesteld, in totaal 178 teksten verdeeld over 36 subtypen. (Van der Kooi heeft deze cyclus geclassificeerd onder het door hem aan de internationale sprookjescatalogus van Aarne en Thompson, *The types of the folktale*, toegevoegde nummer 1525*.) De antropoloog die belang stelt in opvattingen over regionale criminaliteit vindt in deze verhalen, alsmede in de minder anecdotische rovernovellen (zie de nummers 950-969 van de catalogus) een rijke bron. De verhouding van die bron tot de "werkelijkheid" is, zoals het voorbeeld uitwijst, complex. Anecdotisch, angstaanjagend, serieus, opvoedend en sociaal kritisch zijn slechts enkele karakteristieken van de verhalen, die vooreen deel hun wortels hebben in concrete gebeurtenissen (indien onder andere de thans bekende historische gegevens op de juiste Japik Ingberts van toepassing zijn) en voor een ander deel verbonden kunnen worden met ook buiten Friesland opgetekende verhaaltypen. Bovendien komt uit het proefschrift naar voren dat de relatie tussen optekenaar, tekst en verteller, alsmede die tussen mondelinge en schriftelijke verhaaloverdracht een niet te verwaarlozen aandachtspunt dient te zijn voor iedere onderzoeker die in zijn werk van

volksverhalen gebruik wil maken. De catalogus van Van der Kooi, waarin alle thans bekende versies van Friese sprookjes bijeen zijn gebracht, vormt voor dit soort onderzoek een uitermate handig instrument. Dat geldt naast de roversverhalen ook voor themagroepen als die over "dom volk", die de relaties tussen mannen en vrouwen, tussen mannen of vrouwen onderling, tussen de inwoners van verschillende streken, of tussen inheemse Friezen en (doorgaans Duitse) seizoenarbeiders tot onderwerp hebben. Dat geldt ook voor de themagroepen over kerk en geestelijkheid en voor die waarin de verhoudingen tussen meester en knecht ter sprake komen. Tenslotte geldt dat de "leugenverhalen", die juist wegens hun afwijking van het alledaagse daar een scherp beeld van leveren. De auteur toont in het aan de catalogus voorafgaande beschouwende deel van zijn proefschrift aan, dat deze themagroepen vooral in kwantitatieve zin een dominante positie hebben, zij het met regionale zwaartepunten, binnen het door hem gereconstrueerde Friese volksverhalencorpus - met name anecdoten waren in Friesland populair.

Door de uitwerking van het populariteitscriterium (te vergelijken met de receptie van literaire teksten) en door de intensieve behandeling van vragen naar representativiteit, biedt Van der Kooi een welkome ingang tot de bestudering van volksverhalen als socio-cultureel document, een verwoording van het wereldbeeld der vertellers en hun omgeving. Toch was het, gezien de enorme hoeveelheid Friese volksverhaalteksten (zo'n 30.000), voor hem noodzakelijk selecties in dat materiaal aan te brengen. Hiertoe hanteerde hij het beginsel slechts die verhalen in de catalogus op te nemen die pasten in de internationaal-volkskundig erkende genre-indeling van Aarne en Thompson. Dit leidde tevens tot de formulering van ettelijke (235) nieuwe typen, om talrijke (1909) anders niet plaatsbare teksten te kunnen opnemen. Deze teksten werden behalve op hun betrouwbaarheid (vooral de beide "meestervertellers" van de eind 1985 overleden verzamelaar Poortinga, De Bruin en De Jong, kenden nogal wat verhalen die vanwege hun unieke inhoud en/of vanwege een te sterke beïnvloeding van de verteller door de verzamelaar niet zijn verwerkt) ook getoetst op de aanwezigheid, zowel in Friesland als elders, van het type waaronder ze te rangschikken waren. Inhoudelijke, textuele criteria, zijn derhalve gepaard aan contextuele criteria. Voor de identificatie van volksverhalen kunnen louter inhoudelijke kenmerken niet volstaan.

Diverse genres zijn niet in de catalogus verwerkt. Allereerst de, overigens nauwelijks als typen te catalogiseren sagen. Echter ook de wel in bestaande typenindelingen onder te brengen "zwerfsagen" (zie R.T.Christiansen, *The migratory legends*). Daarnaast genres als moppen (de Duitse "Witz"), eigentijdse verhalen ("contemporary legends", in het Nederlands vooral bekend door Portnoy's *Broodje Aap*, maar ook in Friesland gesignaleerd) en persoonlijke verhalen (waarover nog discussie gaande is of die wel tot de volksverhalen gerekend kunnen worden). Andere genres als raadselverhalen en spreekwoorden zijn gedeeltelijk wel verwerkt maar konden onder andere wegens het nog prille onderzoek daarnaar op internationaal niveau niet in hun totaliteit worden geïncorporeerd. Voor de antropoloog, voor wie dit soort teksten onmisbaar is bij een schets van Friese culturen, biedt Van der Kooi's catalogus met zijn "sprookjes in de ruimste zin van het woord" - noodgedwongen - dus slechts een partieel beeld. Dezelfde antropoloog kan ook niet alleen de teksten hanteren waar de catalogus naar verwijst. Evenals bij de door Heupers verzamelde sagen het geval is, is ook hier aanvullend onderzoek vereist, zij het dat Van der Kooi voor het door hem beschreven volksverhalensegment de doorgaans niet met dergelijk materiaal vertrouwd antropologen zowel een uiterst leerzame inwijding in de volksverhalen-problematiek verschaft, als zeer nuttig "voorbereidend" werk heeft geleverd. Wat het aanvullende, contextuele onderzoek betreft, wil ik hier slechts wijzen op het soort bronnen dat door Giele is verzameld in zijn *Arbeidersleven in Nederland 1850-1914* (op pp.260-264 is het levensverhaal opgenomen van een Friese volksverhalenverteller).

Het verhalende gedeelte van het proefschrift bevat tevens een historisch overzicht van het volksverhalenonderzoek in Friesland - belangrijk omdat daarin de produktie van de verzamelingen uit de doeken wordt gedaan. Ook is er een hoofdstuk gewijd aan de geschiedenis van de volksverhalen en hun overlevering. Het accent ligt op de invloed die de verspreiding van gedrukte verhaaltteksten heeft gehad op de mondelinge overlevering. De "mythe" dat volksverhalen slechts mondelinge overleveringen zouden zijn wordt daarin behoorlijk ontkracht, evenals de hardnekkige misvatting dat de inhoud van volksverhalen over lange perioden onveranderlijk zou zijn. Volksverhalen zijn weldegelijk tijd-, plaats- en klassegebonden en hun bestudering verdient meer en betere aandacht van antropologen dan tot nu toe het geval is geweest.

Willem de Blécourt

MINANGKABAUSE FAMILIEROMANS

Els Postel-Coster, *Het Omheinde Kweekbed. Machtsverhoudingen in de Minangkabause Familieroman*. Delft Uitgeverij Eburon, 1985. Prijs: f 27,50

Dit proefschrift gaat over drie onderwerpen. Ten eerste wil de auteur een bijdrage leveren aan de etnografische kennis van de Minangkabau in West-Sumatra. Hoewel deze matrilineaire bevolking zich steeds heeft mogen verheugen in een ruime belangstelling van Indologen en antropologen, is de schrijfter van mening dat die etnografische kennis de nodige aanvulling behoeft, vooral wat de positie van vrouwen in de familiestructuur betreft. Het tweede onderwerp is methodologisch: het verdiepen van de etnografische kennis komt in deze studie niet tot stand door middel van antropologisch veldwerk maar via een inhoudsanalyse van tien Minangkabause romans. De methodologische voor- en nadelen van deze benadering worden bediscussieerd. Het derde thema is een beschouwing over het begrip macht vanuit een vrouwenperspectief.

Vooraf het tweede punt, de methodologie, trekt de aandacht. Enig "flirten" met literaire of belletristische bronnen is niet ongewoon in de antropologie, maar een etnografische studie die zich nagenoeg uitsluitend op dergelijke bronnen baseert is - zeker in Nederland - een zeldzaamheid.

Laat ik eerst een misverstand rechtzetten. De ondertitel van deze studie suggereert dat de auteur zich niet uitspreekt over de etnografische "werkelijkheid", maar zich beperkt tot de wereld van de roman. Dat is echter niet het geval. Postel is weldegelijk van mening dat de tien romans haar een betrouwbaar beeld geven van familieverhoudingen in de Minangkabause samenleving. Zij omschrijft de romans als een "realistisch" genre. Hun populariteit lijkt dit te bevestigen: blijkbaar worden de beschreven gebeurtenissen en hun context door een brede groep van de bevolking herkend als "echt" of plausibel. Uit de biografische notities over de auteurs blijkt bovendien dat hun romans gedeeltelijk ook op eigen ervaringen teruggaan. In veel van deze geschiedenissen speelt de "Romeo-en-Julia-thematiek" een rol, waarbij conflicten tussen traditie en moderne tijd vaak voor problemen zorgen. Ook het contrast tussen het veilige dorpsleven en de (gevaarlijke) buitenwereld keert herhaaldelijk terug en verwijst naar de grote mobiliteit van de Minangkabause nieuwe elite ten tijde van het Nederlandse bewind.

De romans lijken op de Nederlandse streekroman; de auteurs trachten, in een onproblematische stijl, een dramatische gebeurtenis te vertellen die zich voltrekt in een gemakkelijk te herkennen sociale omgeving. Zover lijkt de auteurs keuze voor deze belletristische bronnen gerechtvaardigd.

Er blijven echter enkele lastige vragen liggen die de schrijfster wel noemt maar onvoldoende beantwoordt. De belangrijkste is dat geen enkel roman-beeld een onproblematische, realistische afspiegeling is van de werkelijkheid. Zelfs in de meest cliché-matige literatuur is er sprake van een bepaalde visie, een maatschappij-interpretatie die het verhaal kleurt (hetgeen overigens ook geldt voor iedere etnografische studie). In het geval van de Minangkabause romans zijn er zelfs factoren die het blikveld van de auteur op zeer ingrijpende wijze beïnvloeden. Ten eerste dient men te beseffen dat alle schrijvers het produkt zijn van een koloniaal en christelijk/victoriaans schoolstelsel en in hun schrijven geconfronteerd werden met een censuur van dezelfde garnituur. Een uiterst belangrijk gegeven is verder dat zeven van de acht romanciers mannen zijn, terwijl het Postel toch vooral te doen is om de vraag hoe de vrouwenwereld eruit ziet. Zij is danook van mening dat aanvullend veldonderzoek eigenlijk nodig geweest was; een openhartige bekentenis ten aanzien van een lacune in haar studie.

Naast deze beperkingen heeft de roman-analyse echter ook aantrekkelijke voordelen. Postel vergelijkt de positie van de lezer van deze romans met die van een onderzoeker die participerende observatie verricht. Deze onderzoekstechniek wordt door haar omschreven als een "open wijze van kennisverzameling" waarbij "de visie van de participanten en de prioriteiten die zij stellen mede richting aan het onderzoek geven". Bovendien is er een voortdurende wisselwerking tussen waarnemen en denken (waartoe ook introspectie behoort). De "participerende observatie" waartoe de lezer in staat wordt gesteld heeft volgens de auteur zelfs enige voordelen ten opzichte van het gewone veldonderzoek: de lezer is geen storende factor, hij/zij kan doordringen tot domeinen waar de veldonderzoeker nauwelijks toegang toe heeft, bijvoorbeeld de huiselijke kring, en de "observaties" van de lezer zijn herhaalbaar. Passages kunnen telkens opnieuw gelezen worden en daardoor aan betekenis winnen. Tenslotte wijst Postel nog op het feit dat romans een veel minder statische en homogene indruk geven van Minangkabause familierelaties dan sociaal-wetenschappelijke studies.

Helaas krijgt de lezer echter onvoldoende de "smaak" van deze romans te pakken. Postel vat intriges en gebeurtenissen in de romans vaak samen zonder de lezer kennis te laten maken met de taal van de roman zelf. Dat is jammer aangezien deze studie juist de waarde van de roman *als* etnografische tekst wil propageren.

Samenvattend: deze studie is een boeiende poging om vanuit belletrie een rijk en gevarieerd beeld te schetsen van de positie van vrouwen in Minangkabause familieverbanden. Er wordt echter te gemakkelijk voorbijgegaan aan de invloeden van onder andere mannelijk auteurschap, koloniale overheersing en christelijk ethos op deze literaire bronnen. Het probleem van "filtering" wordt trouwens door de auteur zelf in de laatste stelling bij haar proefschrift verwoord: "Orderingsprincipes in de menselijke geest doen de natuur soms geweld aan. Zo behoort een appel niet in kwarten te worden gesneden, maar volgens zijn structuur in vijf delen".

S. van der Geest

DE BIOGRAFISCHE METHODE

Jo Versteijnen, *Onderzoek kan ook anders: over het gebruik van persoonlijke documenten en levensverhalen in sociologisch onderzoek. Een inleiding in de biografische methode*. Swets en Zeitlinger, Lisse, 1985

In de periode 1920-1940 maakte de biografische methode een bloeiperiode door. Met name Thomas en Znaniecki's *The Polish Peasant in Europe and America* was zowel het hoogtepunt van, als een krachtige stimulans voor studies die zich bezig hielden met de bestudering van persoonlijke documenten en levensgeschiedenissen. De meeste van die studies ontstonden aan het Department of Sociology van de universiteit van Chicago en in Polen.

De biografische methode in die periode is grotendeels ontstaan als reactie op de daarvoor heersende wijze van sociologiebeoefening. Vóór 1920 waren sociologen voornamelijk bezig met het denken over de sociale werkelijkheid, zonder zich daarbij te bekommeren om de vraag hoe die werkelijkheid in

feite eruit zag. Na 1920 hielden vooral sociologen van de Chicago University zich daarom bezig met het onderzoeken van die werkelijkheid - meestal marginale groepen als immigranten, sloppenbewoners, raciale groeperingen, etc. - vanuit het gezichtspunt van de onderzochten. De biografische methode bood daartoe ruimschoots de gelegenheid.

De opkomst van meer objectiverende, kwantitatieve methoden aan het einde van de jaren dertig, luidde in de Verenigde Staten het eind in van de bloeiperiode van het van subjecten uitgaande, kwalitatieve onderzoek en de vormen die dat onderzoek aannam: biografisch onderzoek en stadsetnografie. Alleen in Polen werd - dankzij bemoeienissen van de uit Polen afkomstige Znaniecki - de biografische benadering ook na 1940 nog veelvuldig toegepast. Hier richtte deze benadering zich voornamelijk op het verkrijgen van inzicht in de wijze waarop de arbeider zichzelf zag, op zijn bewustmaking en - op grond daarvan - opvoeding (Markicwicz-Langneau 1976).

Met de vanaf het eind van de jaren zestig groeiende belangstelling voor kwalitatieve onderzoeksmethoden, nam de interesse voor het biografisch onderzoek ook weer toe. Sommige auteurs spreken zelfs van een renaissance (Kohli 1981; Plummer 1983; Bertaux en Kohli 1984).

Het verschil met de vorige bloeiperiode is echter dat de omvang en de reikwijdte van de biografische benadering nu aanmerkelijk groter is. Terwijl tussen 1920 en 1940 Chicago en Polen bijna de enige plaatsen waren waar biografisch onderzoek werd gedaan en het symbolisch interactionisme ongeveer de enige theoretische oriëntatie was waaraan in de toen ontstane biografische onderzoeken wordt gerefereerd, kent Duitsland thans marxistisch, fenomenologisch en hermeneutisch, Amerika en Engeland etnomethodologisch, en Frankrijk structuralistisch biografisch onderzoek (Bertaux en Kohli 1984).

Hierbij komt dat de verschillende biografische onderzoeken zich nu niet meer overwegend op marginale groepen of arbeiders richten, maar ook op volgens de heersende normen levende mensen en groepen (Gstettner 1980: p.371).

Bij al deze ontwikkelingen mag Nederland natuurlijk niet achterblijven. Het was dan ook verheugend te worden geconfronteerd met een boek dat als ondertitel draagt "Over het gebruik van persoonlijke documenten en levensverhalen in sociologisch onderzoek. Een inleiding in de biografische methode". Weliswaar bleek uit de inleiding dat het hier

- helaas - niet gaat om een leerboek in strikte zin, maar dat het toch tenminste een beschrijving geeft van "de biografische methode als onderzoeksontwerp" en dat betekent volgens de schrijver: "dat de nadruk(...)niet allereerst op de uitvoering (valt), maar op de verschillende wetenschapsaspecten van de methode, zoals onder meer bronnen voor de methode, functies van de methode, en methodologische aan- gelegenheden als causaliteit, geldigheid, betrouwbaarheid en generaliseerbaarheid" (p.6).

Echter, het boek gaat niet over de verschillende weten- schapsaspecten van de biografische methode. Dit wordt dui- delijk uit de hieronder volgende opsomming van de onder- werpen van de hoofdstukken van "Onderzoek kan ook anders".

Hoofdstuk I geeft een omschrijving van - voornamelijk - het doel van de biografische methode. Die methode wordt omschre- ven als: (1) een weg naar geldige kennis, van (2) subjectieve definities en hun ontwikkelingen, (3) aan de hand van per- soonlijke documenten. Dit met het doel: (4) van hieruit het sociale leven te verklaren en wel (5) van "binnenuit"; met de aandacht gericht op de historische dimensie; en zoveel omvattend mogelijk (p.14).

In Hoofdstuk II wordt aangegeven wat onder persoonlijke documenten wordt verstaan. Hierbij maakt Versteijnen een onderscheid tussen "primaire" en "secundaire" materiaal. Bij primaire materiaal zijn de gegevens afkomstig van de onder- zochten zelf, bij secundaire materiaal worden de onderzochten beschreven door anderen (p.27). Echter, door secundaire ma- teriaal ook te beschouwen als persoonlijke documenten, creëert Versteijnen het probleem dat *alle* documenten die iets zeggen over het leven van de onderzochten een bron voor biografisch onderzoek vormen. Niet alleen de door Versteijnen genoemde (auto)biografieën, dagboeken, intieme verslagen, memoires, logboeken, brieven, foto's, films, video-opnamen, "oral histories", rapporten en gegevens van diverse instanties en interviews, maar ook de registraties van (participerend) observerend onderzoek, van experimenten, van surveys, alle voorwerpen, de gebouwde omgeving, etc. Kortom, alles dat iets weergeeft over het leven van de onderzochten kan worden beschouwd als een persoonlijk document. Dit leidt tot de voorlopige conclusie dat Versteijens biografische methode zich in ieder geval niet van andere methoden onderscheid doordat ze zich richt op een bepaald soort gegevens.

Hoofdstuk III geeft zeer summier de geschiedenis van de

biografische methode weer en somt een aantal redenen op voor de grote belangstelling voor die methode in de periode 1916-1940, de verminderde belangstelling in de periode 1940-1975 en de weer groeiende belangstelling na 1975.

Hoofdstuk IV vergelijkt, naar analogie van Denzin (1978), de adequaatheid van het experiment, de multivariabele analyse (bij het survey) en de analytische inductie (1) voor het vaststellen van causale verbanden. Als reden voor deze vergelijking, zegt Versteijnen, dat analytische inductie "in het bijzonder geschikt is voor de biografische methode" (p.56), terwijl de andere twee dienen als "vergelijkingsmateriaal aan de hand waarvan we onze voorkeur voor het gebruik van analytische inductie bij de biografische methode kunnen verduidelijken" (p.68). Deze drie werkwijzen worden eerst met elkaar vergeleken aan de hand van drie criteria van causaliteit - waarop, zoals we al dachten, het experiment het beste scoort - en daarna aan de hand van de drie belangrijkste kenmerken van de biografische methode - holisme, aandacht voor het aspect van verandering en inductie - waarbij, ook niet geheel onverwachts, de analytische inductie het beste uit de bus komt. Op grond van deze twee bevindingen constateert Versteijnen dat de analytische inductie het meest geschikt is voor de biografische methode (p.76). Hoe hij tot deze, toch wat onverwachte conclusie komt, geeft hij helaas niet aan. Afgezien daarvan is het volstrekt niet duidelijk waarom Versteijnen deze vergelijkingen überhaupt heeft gemaakt. Behalve dat niemand die maar iets weet van biografisch onderzoek zal denken dat het experiment of het survey daarvoor geschikte technieken zijn, wordt de keuze van een werkwijze bepaald door het doel van het onderzoek en de vooronderstellingen die ten aanzien van het te onderzoeken verschijnsel worden gekoesterd. Als Versteijnen op grond van het doel en de vooronderstellingen bij een biografische methode tot een aantal mogelijke werkwijzen was gekomen - en hij geeft aan dat er meer werkwijzen dan analytische inductie zijn (p.123) hoewel niet welke dat zijn -, en die vervolgens met behulp van de betreffende drie criteria van causaliteit had vergeleken, zou hij werkelijk een bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling en toepassing van de biografische methode.

Hoofdstuk V en VI bevatten een vergelijking van het experiment, het survey en, wat nu opeens "de biografische methode" heet, maar waarmee - blijkens de korte beschrijvingen op de pagina's 88-89 en 121-123 - de analytische inductie wordt bedoeld. Onderzocht wordt in hoeverre ze valide en betrouwbaar zijn, en tot generaliserende uitspraken kunnen leiden.

Echter, terwijl in het vorige hoofdstuk deze werkwijzen met elkaar worden vergeleken om - wat betreft het kunnen leggen van causale relaties - vast te stellen welke het meest geschikt is voor de biografische methode als geheel, gaat het nu om vast te stellen welke van die werkwijzen het meest geschikt is voor het betrouwbaar tot stand brengen van valide *persoonlijke documenten* die tot generaliserende uitspraken kunnen leiden. Dit is merkwaardig omdat de lezer na het vorige hoofdstuk verwacht dat als het onderzoek naar het kunnen leggen van causale relaties is bedoeld om na te gaan welke van de drie betreffende werkwijzen het meest geschikt is voor de biografische methode, onderzoek naar de vraag in hoeverre die werkwijzen valide en betrouwbaar zijn, en tot generaliserende uitspraken kunnen leiden, ook daarvoor is bedoeld. Echter, zonder daarvoor een reden te geven, beperkt Versteijnen zich nu tot *het object* van die methode. Hierbij kan bovendien dezelfde soort vraag worden gesteld als die bij hoofdstuk IV: waarom worden het experiment, het survey en de analytische inductie vergeleken, terwijl deze werkwijzen toch niet het meest aangewezen zijn om documenten tot stand te brengen. Daarvoor lijken, bijvoorbeeld, eerder in aanmerking te komen het ongestructureerde interview in het algemeen en de "oral history methode" in het bijzonder.

Hoofdstuk VII geeft weer wat voor functies biografisch onderzoek kan vervullen. Achtereenvolgens worden genoemd: het leveren van andere, uitgebreidere informatie dan kwantitatieve onderzoekingen, het fungeren als toetssteen voor bestaande theorieën en hypothesen, het onderzoeken van alle onderzoeksproblemen in het bijzonder die afwijkend gedrag betreffen, het exploreren van problemen waarover weinig inzichten bestaan of die voor andere wijzen van onderzoek moeilijk toegankelijk zijn, het opstellen van nieuwe hypothesen, het in een bepaalde vorm verifiëren van hypothesen en het horen van diegenen die zelden worden gehoord.

Een beschrijving van een methode omvat, volgens Blumer:

"the full scope of the scientific act, including the starting premises as well as the full round of procedural steps contained in that act" (Blumer 1969: p.24). Een beschrijving van de wetenschapsaspecten van een methode zou die methode moeten beschrijven en daarbij moeten aangeven wat de consequentie van de vooronderstellingen en de procedures van die methode is met betrekking tot zaken als causaliteit, validiteit, betrouwbaarheid en generaliseerbaarheid.

Versteijens behandeling van de wetenschapsaspecten van de

biografische methode schiet dan ook ernstig te kort. Niet alleen behandelt hij de vooronderstellingen van die methode niet, maar ook blijft onduidelijk welke procedures nu specifiek zijn voor die methode. Hierbij komt dat hij de causale vermogens van de biografische methode als geheel bespreekt - althans één mogelijke invulling van die methode, de analytische inductie -, terwijl hij zich wat betreft validiteit, betrouwbaarheid en generaliseerbaarheid beperkt tot het tot stand komen van het object van die methode: persoonlijke documenten.

Versteijns boek vertegenwoordigt hiermee een gemiste kans omdat het belangrijke vragen over biografisch onderzoek niet beantwoordt. In plaats daarvan wordt de lezer vergast op een - weliswaar - helder, maar grotendeels overbodig pleidooi voor kwalitatief onderzoek, waarbij de schrijver regelmatig de degens kruist met "de (neo)positivistische, kwantitatieve sociologie-beoefening" (p.76). De door hem geuite wens dat hij zich niet wil mengen in de heilloze methodenstrijd (pp.76, 125) maakt daarbij een enigszins hypocriete indruk.

Ilja Maso

1. Onder analytische inductie wordt heel in het kort verstaan: het onderzoeken van de houdbaarheid van een begrip of een relatie door op zoek te gaan naar de negatieve en positieve ondersteuning daarvan, waarbij dat begrip of die relatie net zo lang worden veranderd totdat zij in overeenstemming kunnen worden gebracht met het reeds verzamelde materiaal, terwijl nieuw materiaal geen aanleiding geeft tot verdere veranderingen.

Literatuur

- Bertaux, D. en M. Kohli, "The life story approach: A continental view", *Annual Review of Sociology*, 10 (1984), pp. 215-237
- Blumer, H., *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1969
- Denzin, N.K., *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, second edition. New York: McGraw Hill, 1978
- Gstettner, P., "Biographischen Methoden in der Sozialforschung", in K. Hurrelmann en D. Ulich (red.), *Handbuch der Sozialisationforschung*. Weinheim: Beltz, 1980, pp. 371-392

- Kohli, M., "Wie es zur 'Biographischen Methode' kam und was daraus geworden ist: Ein Kapitel aus der Geschichte der Sozialforschung", *Zeitschrift für Soziologie*, 10 (1981), pp.273-293
- Markicwicz-Langneau, J., "L'autobiographie en Pologne ou de l'usage social d'une technique sociologique", *Revue française de sociologie*, 17 (1976), pp.591-613
- Plummer, K., *Documents of Life: An Introduction to the Problems and Literature of a Humanistic Method*. London: George Allen & Unwin, 1983
- Thomas, W.I. en F. Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America* (1918-1920). New York: Dover Publ., 1958
-